

Universitatea „Babeş-Bolyai”

Facultatea de Litere

Şcoala doctorală de studii lingvistice şi literare

Doctorat ştiinţific în domeniul Filologie

**Aşteptarea şi funcţia mesianică în
romanul crepuscular**

- teză de doctorat -

Coordonator ştiinţific:

Prof. univ. dr. Ruxandra Mihaela BRAGA

Student-doctorand:

Andreea HELLER-IVANCENKO

CLUJ-NAPOCA

2017

CUPRINS

Argument	1
Introducere	12
Capitol 1: Problematizări teoretice, religioase și elemente de origine.....	18
1.1 Elemente de origine	19
1.2 Așteptarea ca <i>modus vivendi</i> al creștinului	22
1.2.1 Atena veghe ca proces activ.....	22
1.2.2 Așteptarea negativă.....	24
1.2.2.1 Așteptarea fără așteptare	27
1.2.2.2 Discursul slab al mărturisirii	32
1.2.3 Problema răbdării și a speranței	34
1.3 Etosul secularizării.....	37
Capitol 2: Așteptarea și mesianismul ca structură slabă.....	40
2.1 Așteptarea ca gest	41
2.2 Așteptarea ca dispozitiv	43
2.3 Mesianismul ca etică slabă.....	47
2.3.1 Rest și tăietură.....	50
2.4 Mesianismul iudeo-german.....	53
2.4.1 Forța mesianică slabă.....	57
Capitol 3: Timp și modernitate în romanul crepuscular	66
3.1 Timp și așteptare în romanul crepuscular	67
3.2 Timpul și experiența modernității.....	76
3.3 Așteptarea ca mijloc pur	86
3.3.1 Medialitate pură	88
3.4 Romanele crepusculului.....	92
Capitolul 4: Funcția mesianică în romanul lui Robert Musil și în cele ale lui Hermann Broch.....	101
4.1 Funcția mesianică a Kakaniei	103

4.1.1 Kakania, o Diotimă burgheză	112
4.1.2 Evenimentul ca dezactivare a legii patriarhale	116
4.1.3 Comunitate mesianică.....	123
4.2 Somnambulismul	129
4.3 Suspendarea operei în <i>Moartea lui Virgiliu</i>	140
4.3.1 Așteptarea fără așteptare	143
4.3.2 Comunitatea ca suspendare a operei	149
Capitolul 5: Kafkianul. Politicile așteptării	167
5.1 Politica așteptării în <i>Procesul</i>	168
5.1.1 Tergiversarea.....	172
5.1.2 Suspendare și amânare la infinit	174
5.1.3 Neutralizare a porții legii	187
5.1.3.1 Prag	189
5.2 Politica așteptării în <i>Castelul</i>	197
Capitolul 6: Comunitate, timp și condiție mesianică în romanele lui Heinrich Böll.....	210
6.1 Comunități mesianice în <i>Partida de biliard de la ora nouă și jumătate</i>	214
6.1.1 Timp spectral	222
6.2 Condiția mesianică a clovnului în <i>Opiniile unui clovn</i>	229
6.2.1 Repetiția	231
6.2.2 Inversiunea.....	233
6.2.3 Momentul oarecare	235
6.2.4 Iubirea	237
Concluzie	240
Bibliografie	248

Cuvinte cheie: așteptare, urgență, suspendare a operei, condiție mesianică, crepuscul, stare de excepție, prag

Rezumat

Aparent, existența fenomenului așteptării în realitatea cotidiană, faptul că oricine s-a regăsit frecvent în situația inevitabilă de a aștepta ceva, pe cineva, de a fi așteptat sau de a se aștepta ceva de la el, ar trebui să faciliteze accesul la direcțiile de interpretare. O analiză mai atentă, însă, a problematizărilor teoretice nuanțează abordarea conceptului. În primul rând, firescul fenomenului în viața de zi cu zi este ușor de identificat, cum ar fi, de pildă, situația așteptării unui eveniment semnificativ. Prin urmare, deși relevanța fenomenului așteptării este justificată din punct de vedere „factic”, perspectiva teoretică ne pune în fața unei dificultăți. Ea nu vizează neapărat interpretarea sensurilor tematice mari întâlnite în literatură, religii și texte filosofice. Aici, așteptarea se deschide către asociații cu lirica poetică, discursul absenței, atenția și speranța creștină plasate într-un orizont escatologic. Unele dintre asociații sunt mai ușor de identificat, fiind integrate deja într-un sistem de convenții și interpretări uzitate, tematizate și atașate unui ritual al interpretării. Așa sunt anumite interpretări mitologice sau simbolice care fac din așteptare un obiect de cercetare „predefinit”. Sau unele analogii mai facile dintre așteptarea amoroasă și ipostazele culturale ale iubirii în studiile de gen.

Miza cercetării prezente este o explorare a „universurilor crepusculare”¹, din perspectiva așteptării ca structură mesianică și ca gest etic, estetic și politic, iar a funcției mesianice ca operare a pragurilor, a granițelor, a amânării sau a dezactivării legii patriarhale. Așteptarea negativă, așteptarea fără așteptare, fără conținut și fără orizont înseamnă prioritatea în raport cu viitorul, dar și cu trecutul, a prezentului mesianic, a „timpului acum”². Ea are legătură cu tensiunea, urgența, evenimentul, comunitatea în romanul crepuscular. Funcția mesianică operează un prag, o amânare, o tăietură sau o „diviziune”, așa cum arpentorul K. din *Castelul* lui Franz Kafka pune în criză granițele printr-o tăietură cadastrală, sau cum Robert Fählmel fiul, din *Partida de biliard de la ora nouă și jumătate*, romanul lui Heinrich Böll, suspendă istoria prin dinamitarea catedralei ridicată de tatăl său. Funcția mesianică în romanul crepuscular are legătură cu ceea ce începe să se sfârșească sau să „slăbească”, cu punerea în

---

¹ Cf. Ion Vlad, *Romanul universurilor crepusculare*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2004.

² Walter Benjamin, *Iluminări*, traducere de Catrinel Pleșu, Cluj-Napoca, Ideea Design&Print, 2002, p. 200.

criză a legii patriarhale, cu “slăbirea” valorilor imperiale și aristocratice de castă, cu neesențialul, cu clovnul ratat și cu țăranul ignorant din fața porții legii, cu cel precar, fără statut juridic sau cu statut juridic incert, cu portarul, cu asistenții lui Kafka, cu rămășițele istoriei. Abordăm așteptarea și funcția mesianică, în romanul crepuscular, prin câteva linii de interpretare, pornind de la teoriile mesianicului asumate de Giorgio Agamben, Walter Benjamin și Jacques Derrida, dar și prin conceptele lui Maurice Blanchot și Jean-Luc Nancy, plecând de la experiența comunității. Nucleul autorilor crepusculari ai așteptării, prin Franz Kafka, Robert Musil, Hermann Broch și Heinrich Böll, propune problematizarea așteptării și a funcției mesianice, pornind de la textul literar. Astfel, cercetarea articulează raportul așteptării și al funcției mesianice cu modernitatea literară, critică și teoretică a romanului crepuscular și, doar în plan secundar, cu modernitatea politică. Dimensiunea politică este legată de conceptele politico-teologice și politico-juridice ale filosofilor amintiți, dar ea este legată parțial și de spațiul Mitteleuropei, ca spațiu geopolitic și ideologic din prima jumătate a secolului XX.

În romanul crepuscular, așteptarea și funcția mesianică operează printr-o serie de condiții, gesturi și indicii cu rol de operatori, functori sau catalizatori mesianici care precipită declinul: crepusculul, întârzierea și amânarea din timpul personajelor kafkiene, opera ca lege auctorială, Kakania, condiția de exil sau excepția personajelor crepusculare, comunitatea, evenimentul. Acești operatori mesianici au rolul de a „suspenda” opera sau istoria identitară, ca tradiție și ca elogi, sau de a „dezactiva” legea patriarhală, suverană, ca dispozitiv ce operează o serie de partiții, cum sunt acelea dintre condiția de exil a omului care vine în fața legii și gardianul care aparține în totalitate ordinii legale.

Pornind de la teoria lui Giorgio Agamben asupra timpului mesianic paulin, a dezactiva nu înseamnă a anula legea, ci a o face temporar inactivă, dar ca stare de potență, păstrând în ea posibilitatea de manifestare. Conceptul *katargeó*, având ca etimon grecescul *argeó*, indică o suspendare sau o dezactivare a actului, o „ieșire din *energeia*”³, ceea ce implică o inversare operată în mesianic, aceea dintre potență și act. În potență, actul nu este anulat, ci rămâne inactiv și nu se mai manifestă în operă, fiind *a-ergos*. Astfel, a dezactiva nu înseamnă a anula, ci a suspenda actul, așa cum spune versetul biblic prin vocea divinității adresându-se Apostolului Pavel: „căci puterea mea întru slăbiciune se desăvârșește”⁴. Acesta este sensul

---

³ Giorgio Agamben, *Timpul care rămâne. Un comentariu al Epistolei către Romani*, traducere de Alex Cistelean, Cluj-Napoca, Editura Tact, 2009, p. 96.

⁴ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, 2 Corinteni, 12, 9.

după care legea dispozițiilor normative sau a credinței după faptă este dezactivată de legea iubirii sau a figurii mesianice. Suspendarea sau dezactivarea presupun un „rest”. Acest rest implică un exces, faptul că în act subzistă o rămășiță neepuizată, faptul că acțiunea nu epuizează opera, istoria, timpul sau comunitatea. Opera, istoria, comunitatea, timpul nu sunt epuizate în acțiune, ele nu sunt încheiate, ci conțin un surplus împărțit și folosit „în comun”. Această folosire împărțită este apropiată de expresia paulină „ca și cum nu”, a folosirii fără drept de proprietate asupra a ceea ce este folosit, a efemerității oricărui drept și a primatului a ceea ce este trecător asupra legii: „[...] și cei ce plâng [să fie], ca și cum n’ar plânge; și cei ce se bucură, ca și cum nu s’ar bucura; și cei ce cumpără, ca și cum n’ar fi stăpâni.”⁵

În accepțiunea lui Jean-Luc Nancy și a lui Maurice Blanchot, „suspendarea” păstrează același sens, acela al inactivării operei sau a istoriei coerente, identitare. Istoria, opera, comunitatea sunt scoase din *enérgeia*, din funcționare sau din act, ele nefiind anulate sau nulificate. Ele sunt *désœuvré*, un termen pe care Jean-Luc Nancy îl folosește în legătură cu comunitatea. Pentru cei doi autori, suspendarea are legătură și cu opera ca scriitură. „Suspendarea operei”⁶ nu este anulare nici a comunității, nici a operei. Pasiunea cu care gândirea negației afirmă, la limită, un exces sau un rest nefolosit înseamnă că gândirea nu-și epuizează negativitatea în act⁷. Maurice Blanchot apropie gândirea negației de conceptul „negativității fără întrebuintă”⁸ la Georges Bataille, ca imposibilitate a actului de a epuiza cunoașterea, ca folosire și cheltuire „neproductivă” sau inutilă a resurselor. Astfel, a suspenda înseamnă a nega finalitatea operei sau a comunității în act, într-un țel sau într-un proiect ideologic, pentru a lăsa deschis dialogul, „infinita conversație” a operei, ca deschidere și împărțire. Acesta este sensul suspendării, al arderii *Eneidei* în *Moartea lui Virgiliu*, de Hermann Broch. În același sens, din perspectiva lui Jean-Luc Nancy, suspendarea (*désœuvrement*) înseamnă „dez-înfrățire” a proiectului ca țel, a comunității ca operă. „Suspendarea operei” și a istoriei unitare, dezactivarea legii tatălui în raport cu legea filială a iubirii sunt meditații asupra crepusculului valorilor.

Walter Benjamin pune în criză și suspendă istoria ca tradiție sau ca „precipitat”, pentru a produce o „restituire mesianică” a trecutului, ca activare a acestuia în prezent, prin acele „iluminări profane” sau fulgurații ce au rolul de a salva trecutul de la uitare și aservire.

---

⁵ 1 Corinteni, 7, 30.

⁶ Maurice Blanchot, *Comunitatea de nemărturisit*, traducere de Andreea Rațiu, postfață de Bogdan Ghiu, Cluj-Napoca, Editura Tact, 2015, p. 20.

⁷ Cf. Maurice Blanchot, „L’expérience limite” în *L’entretien infini*, Paris, Éditions Gallimard, 1969, p. 304.

⁸ Georges Bataille, „Les malheurs du temps présent” în *La Somme Athéologique, Oeuvres complètes V*, Paris, Éditions Gallimard, 1973, p. 287.

Fiecare generație este așteptată și apelată de trecut, investită cu o „forță mesianică slabă”⁹ prin care trecutul, ca istorie neomogenă și neîncheiată, așteaptă să fie suspendat și reamintit, dar nu ca elogiul sau nostalgie, ci ca experiență ce deschide atât posibilitatea trecutului, cât și a viitorului. Aici, „suspendarea mesianică”¹⁰ nu înseamnă ruptură, ci continuitate, dar nu un continuum omogen al istoriei, ca depozit sau ca tradiție, ci o continuă refacere sau deplasare mereu reluată, o „manevră dură” în istoria ca sediment.

Jacques Derrida deschide problema „mesianicului fără mesianism”, fără teologie, diferit de mesianismul religios. Acesta din urmă este legat de prezența în lume a unui Mesia prin conținutul religios, spre deosebire de mesianic, o structură imanentă, universală. Mesianicul este o categorie universală ateologică, dar nu lipsită de credință, o condiție a oricărui mesianism, începând cu cel avraamic. Mesianicul fără conținut, așteptarea fără orizont înseamnă a gândi o categorie de experiență: evenimentul, promisiunea, structura „*à venir*” ca experiențe mesianice dincolo de religie sau de teologie. Din acest „mesianic deșertic” derridean s-au dezvoltat celelalte reprezentări ale mesianismului și ale figurilor acestuia. Fiindcă acest mesianic este fără orizont, așteptarea este indeterminată, orice prefigurare, orice conținut sau miză riscă să transforme mesianicul în ideologie. În această structură, nu atât temporală, cât mai ales politică, prezentul ca trecere nu mai este contemporan cu prezentul mesianic sau cu „timpul acum”. Este un „moment spectral”, nu un prezent care trece. Prezentul este dislocat, iar întrebarea cu privire la viitor, care traversează romanele crepusculare, conține o promisiune, un advent. Această promisiune operează deschiderea timpului ca ospitalitate necondiționată de nicio lege. Faptul că Derrida afirmă existența unei anumite disperări în acest tip de mesianic este chiar necesitatea ca promisiunea să rămână indeterminată. Comunitatea, evenimentul sunt categorii de experiență ale „venirii”, unde venirea însăși are trăsături mesianice. „Mesianicul deșertic” este acest deșert al posibilului, al deschiderii temporale „deșertice”, fiindcă nu are conținut religios și niciun Mesia nu mai vine. Excesul constă în acest „deșert” al dreptății, al promisiunii și al darului față de celălalt, al arderii operei ca identitate auctorială, al suspendării istoriei ca figură identitară. El este gestul ce nu poate răscumpăra o istorie a crimelor, dar poate asuma acel salt temporal dinspre prezent spre trecut: „[...] ceea ce *va-să-venă* nu se poate anunța ca atare și în deplina lui puritate, decât începând de la un sfârșit trecut.”¹¹

---

⁹ Walter Benjamin, *op. cit.*, p. 195.

¹⁰ *Ibidem*, p. 202.

¹¹ Jacques Derrida, *Spectrele lui Marx: starea datoriei, travaliul doliului și noua Internațională*, traducere de Bogdan Ghiu, Polirom, Iași, 1999, p. 52.

Dacă Jacques Derrida se desparte de mesianismul ca așteptare a împlinirii într-un orizont, fie cel factic, fie cel teologic al escatologiei iudeo-creștine, pentru Walter Benjamin acesta înseamnă o indeterminare a trecutului. Benjamin califică timpul mesianic din perspectiva timpului cotidian, ca moment al prezentului, ca „timpul acum”¹², și a coincidenței acestuia cu întreaga istorie prescurtată a omenirii. Dacă evenimentul sau promisiunea sunt indeterminate, trecutul este în aceeași măsură indeterminat și continuu deschis. Structura mesianică slabă moștenită de fiecare generație înseamnă că trecutul apelează și așteaptă fiecare generație care vine să răspundă apelului. Mesianicul pregătește schimbările radicale în istorie prin “ajustări” și efecte care perturbă cursul unitar și coerent al acesteia. „Forța slabă”, non-identitară, presează și precipită declinul istoriei coerente, al legii patriarhale, al operei ce tinde să se împlinească într-o figură augură.

Între două epoci diferite, fiii Robert Fähmel, din *Partida de biliard de la ora nouă și jumătate*, și Hans Schnier, din *Opiniile unui clovn*, romanele lui Heinrich Böll, poetul Virgiliu ca fiu orfan de operă, din *Moartea lui Virgiliu*, de Hermann Broch, Ulrich, dar și fiica Agathe, din *Omul fără însușiri*, de Robert Musil caută atenți ritmul cel mai potrivit al istoriei. Condiția lor de exil operează gestul brutal care suspendă și expune istoria, pune în criză opera, dinamitează monumentul pentru a crea spațiu unui nou ritm. Aceste gesturi reprezintă strategia lor de subiectivare în prezentul mesianic. Condiția lor precipită *beat-ul*, ritmul, iar prin tehnici locale și revoluționare ei ies din panegiricul istoriei. Gestul taților nu este capabil de aceste operări asupra continuității. Condiția patriarhilor din romanele crepusculare nu operează suspendarea istoriei, adică saltul dinspre prezent spre trecutul ca inovație și experiență, ci elogiul ei. Gestul mesianic întrerupe apologia istoriei și expune o „*image dialectică*” a istoriei ca într-un tablou. Trecutul este astfel înțeles nu ca un lanț care acumulează progresiv o suită de date istorice, ci ca o compoziție în care pot fi surprinse, dintr-odată, jocurile de umbre și lumini ale acestuia. Condiția fiilor are o funcție mesianică: un joc subversiv și necesar de profanare. Mesianicul este întreruperea și suspendarea istoriei ca elogiul, diviziunea unității și a coerenței legii.

Dacă gesturile generației fiilor din romanul crepuscular sunt radicale, ele încă nu aduc transformări fundamentale de esență, ci doar precipitări, schimbări de formă, de structură, afectări minore, dar imprimă o diferență de “halou” sau de luminozitate în continuitatea istorică. „Așteptarea fără așteptare” în *Moartea lui Virgiliu*, dinamitarea catedralelor în *Partida de biliard de la ora nouă și jumătate* și dezactivarea legii tatălui de către clovnul

---

¹² Walter Benjamin, *op. cit.*, p. 200.

Hans Schnier din *Opiniile unui clown*, punerea în criză a granițelor de către arpentorul din *Castelul*, așteptarea și amânarea, locale, limitate, cu sensul de punctuale și finite, la omul din fața legii din *Procesul*, suspendarea „proiectului” în cazul lui Ulrich din *Omul fără însușiri*, aceste gesturi nu aduc transformări de esență, dar ele nu rămân fără efecte. În romanul lui Musil, Acțiunea Paralelă și evenimentul întâlnirii dintre Ulrich și Agathe vor fi înghițite de război, în *Procesul*, funcționarul K. va fi ucis, în *Opiniile unui clown*, Hans Schnier, după o lungă așteptare, sfârșește pe treptele gării, dar toate aceste mici intervenții, suspendări, întreruperi, puneri în criză tulbură continuitatea, elogiul, monumentul, istoria ca identitate. În mesianic, a suspenda înseamnă a expune o istorie a catastrofelor, dar și a opera o tăietură în segregările produse de lege. A suspenda monumentul sau mitul este un gest mesianic, o amânare care împiedică opera, istoria privată sau colectivă să se împlinească într-un sistem, să devină mit, să se facă Operă. Dar nu o amânare infinită, ci întotdeauna în prezent, acum. Dacă omul de la țară din *Procesul*, care vine în fața porții legii, reușește să inactiveze legea, să întrerupă istoria, este pentru că, fiind instalat în „stare de excepție”, adică într-o condiție de exil, mesianică, nici în lege, dar nici în afara ei, el ajunge printr-un gest aflat la îndemână să amâne intrarea pe poartă. O amânare tactică, locală, nu infinită, de fiecare dată într-un prezent mesianic activ al „timpului acum”, fiindcă gardianul nu îi interzice intrarea, ci spune doar „nu acum”, „nu deocamdată”. În acest sens, în romanul crepuscular există întotdeauna o Operă sau o Istorie care încep să se sfârșească. Ele sunt abandonate pe un prag, expuse abandonului și așteptării ca limită a tensiunii între împlinire și neîmplinire. Este opera expusă pe o linie de suspendare a autosuficienței și a suveranității ei și de întâlnire cu Celălalt, este crepusculul sau amânarea și întârzierea din timpul lui K., cel din *Procesul* sau din *Castelul*, somnambulul și individul kakanian, care datorită oboselii merg înainte cu gulerile paltoanelor peste față, iubirea care începe să se sfârșească în *Opiniile unui clown*, istoria monumentelor dinamitate, opera care începe să-și expună limita, să se autosuspende. Mesianicul este acest nod de expuneri fără identitate, fiindcă ceea ce operează este chiar diviziunea identității, suspendarea istoriei coerente, a monumentului ca operă sau ca valoare identitară ritualică. Dacă mesianicul operează aceste efecte, aceasta nu înseamnă că el are caracter de lege, mesianicul nu este un dispozitiv care deține „forță de lege”¹³, ceea ce n-ar însemna decât înlocuirea unei legi suverane cu o alta, ci este o structură slabă care precipită criza și declinul legii patriarhale, așa cum este expusă și supusă presiunii criza suveranității în *Moartea lui Virgiliu*

---

¹³ Jacques Derrida, „Forță de lege *Fundamentul mistic al autorității*”, *Despre Violență*, Cluj-Napoca, Editura Idea Design&Print, 2004, p. 31.

sau în *Omul fără însușiri*, dar și în *Procesul*. El este figura Kakaniei și a somnambulismului coerent cu sine în automatismul mersului înainte. Mesianicul întrerupe acest flux coerent al timpului, al somnambulismului, al activității furibunde kakaniene, al operei, fără a fi atât o structură pur temporală, cât mai ales politică. Fiind spectral, el survine întotdeauna ca „venirea unui loc”¹⁴, ceea ce înseamnă că nu este ceea ce se întâmplă în prezentul care trece, ci adventul este structura cu adevărat mesianică, „venirea” dispune de caracteristicile mesianicului. Pornind de la aceste aporii, Jean-Luc Nancy se întreabă ce înseamnă venirea, „Ce înseamnă a veni?”. Timpul venirii este un advent, o ofrandă, el este plin de „prezentul survenirii” și al deschiderii timpului însuși. Nu este plin în sensul împlinirii, al sfârșitului timpului (*pléróma*), nici al unui timp mai înalt, mai adevărat, ci plin în sensul a ceea ce *va să vină*, plin de „venire” și plin de „survenire”. Cel așteptat urmează întotdeauna să vină, ca în parabola descrisă de Maurice Blanchot în *L'écriture du désastre*, prezența lui nu este aceeași cu venirea, de aceea el continuă să fie așteptat în prezentul mesianic. Mesia în zdrențe la Porțile Romei, așteptând fără a fi recunoscut, este întrebat: „Când vei veni?”, ceea ce, conchide Jacques Derrida, implică o inadvertență între prezent, așa cum îl înțelegem în mod curent, și prezentul mesianicului¹⁵.

Probabil nicăieri în literatura modernă nu este mai evidentă nevoia de amânare și punere în criză a istoriei ca în romanele crepusculului. În romanul crepuscular, gestul, evenimentul dețin caracteristici mesianice. Amânarea, întârzierea, urgența, obstinția cu care așteaptă personajele crepusculare au efecte capitale: un etos al așteptării și al căutării exaltate, așa cum este “ideea majoră” a Acțiunii Paralele din romanul *Omul fără însușiri* al lui Robert Musil, așteptarea la limita epuizării la Kafka, dar și o tensiune specifică a căderii și trezirii întârziate din somnambulismul unei istorii a tradiției, în romanul *Somnambulii* al lui Hermann Broch. Așteptarea lui Hans Schnier din *Opiniile unui clovn*, o contagiune între pantomimă și viață, consumă și produce timp, creând un joc continuu cu timpul în realitatea ficțională. Deșteptarea din somnul tradiției culturale, familiale sau politice înseamnă operarea asupra unor praguri mesianice care pun în criză, datorită urgenței, o epistemă de gândire: Opera, Istoria, monumentul ca seif al acestora intră în criză, așa cum personajul Virgiliu din *Moartea*

---

¹⁴ Jean-Luc Nancy, *Comunitatea absentă*, traducere de Emilian Cioc, Cluj-Napoca, Editura IdeaDesign& Print, 2005, p. 125.

¹⁵ Cf. Jacques Derrida, *Despre ospitalitate*, traducere de Mihai Ungurean, Iași, Polirom, 1999.

lui Virgiliu întrerupe și suspendă *Eneida*, iar „starea de excepție”¹⁶ în care se află este condiția de exil, mesianică, a așteptării, urgenței, imperativelor, evenimentului.

Atât partea teoretică, cât și cea literară a cercetării vor fi interpretate prin două tipuri de lentile. Din perspectivă teoretică, deschidem problematicile mari ale așteptării printr-o abordare interdisciplinară, cum sunt originea și anumite interpretări ale temei în texte teoretice sau mistice. Aceste aspecte vor fi conturate în prima parte a cercetării, care cuprinde primul capitol, *Problematizări teoretice, religioase și elemente de origine*, încercând să delimităm anumite ipostaze ale așteptării.

Primul capitol este un excurs teoretic, în sensul raportării așteptării la axa verticală, ca fondare religioasă. Excursul pornește de la câteva texte de mistică creștină sau gnostică, dar și de filosofie, prin care vom decanta aspectele canonice sau mai puțin canonice ale temei. Raportarea verticală sau transcendentală a comportamentului religios va face obiectul analizei doar în acest capitol, unde așteptarea apare fie ca progres spiritual activ orientat spre un țel, fie ca negație sau teologie apofatică. Prototipul așteptării negative, a așteptării fără așteptare, este operat ca metaforă a „noptii întunecate pasive” la Sfântul Ioan al Crucii, o amprentă a iluminării prin har sau grație divină. Relevanța așteptării creștine sau a originii acesteia se reflectă și în diferite forme totalizante ale așteptării. Astfel, o înțelegere a fenomenului în originea și ocurența configurării lui religioase este necesară.

Capitolul al doilea, *Așteptarea și mesianismul ca structură slabă*, abordează o serie de concepte, pornind de la teoriile mesianicului la Giorgio Agamben și Walter Benjamin. Prin conceptul de „gest”, Giorgio Agamben deschide dimensiunea *ethos*-ului, iar în cazul lucrării de față articularea așteptării ca problematică literară, etică și politică, în sensul cel mai larg al cuvântului. Un alt concept teoretic este cel al așteptării ca dispozitiv, originând în două texte, unul al lui Michel Foucault¹⁷, iar celălalt al lui Giorgio Agamben¹⁸. Constituindu-se ca un dispozitiv sau ca un *terminus technicus* odată cu religia iudeo-creștină, care o raportează la timpul mare, escatologic, așteptarea se conturează ca orizont, fondată în atingerea unui țel. Această gradare temporală este o aritmetică pusă în joc pentru presupusa atingere a adevărului. *Fitness*-ul vieții active a creștinului se plasează sub această presiune a timpului escatologic al împlinirii. „Forța mesianică slabă”¹⁹ și timpul mesianic paulin, „timpul care

¹⁶ Cf. Giorgio Agamben, *Homo Sacer. Starea de excepție*, traducere de Alexandru Cistelean, Cluj-Napoca, Editura Ideea Design&Print, 2006.

¹⁷ Cf. Michel Foucault, *Dites et écrites, 1954-1988*, vol III, Paris, Editions Gallimard, 1994.

¹⁸ Cf. Giorgio Agamben, „Ce este un dispozitiv?” în *Prietenul și alte eseuri*, traducere de Vlad Russo, București, Humanitas, 2012.

¹⁹ Walter Benjamin, „Despre conceptul de istorie” în *Iluminări*, p. 195.

rămâne”²⁰, sunt două categorii mesianice analizate în detaliu în acest capitol. Aceste concepte vor sta la baza studiilor de caz pe romanele crepusculului.

Capitolul al treilea, *Timp și modernitate în romanul crepuscular*, este o analiză a așteptării, a timpului și a tensiunii mesianice în modernitate, în general, și în romanul crepuscular, în particular. Timpul este o mișcare spre înainte, un progres, de unde somnambulismul cu care personajele lui Broch înaintează cu încredere și pe nesimțite spre catastrofă, asemenea locuitorilor Kakaniei, din *Omul fără însușiri*, orbiți de capcana activității. Această paradigmă a timpului ca teleologie progresivă aduce o perspectivă asupra viitorului ca orizont infinit și ireversibil, concepție depășită de către autorii romanului crepuscular.

Al doilea tip de lentilă este lupa teoretic literară intra- și intertextuală, o vedere miniaturală, alternativă a vederii generice escatologice sau a celei teoretice, prin câteva linii de interpretare a textelor literare.

Capitolul al patrulea, *Funcția mesianică în romanul lui Robert Musil și în cele ale lui Hermann Broch*, expune starea de crepuscul a așteptării și a tensiunii mesianice, unde „criza” prezentului nu este un gol între un trecut reflexiv și un orizont nedefinit, ci între o operă sau o istorie suspendată și un câmp al posibilului, între o lege patriarhală dezactivată și o lege filială a iubirii. Excepția personajelor nu este o trăsătură escatologică sau apocaliptică, aceea a sfârșitului, ci operează dezactivarea mesianică a suveranității. Condiția mesianică a membrilor Acțiunii Paralele intensifică gesturile acestora cu o serie de urgențe, imperative, așteptări și obsesia proiectului, unde personajele însele devin secundare, fiind devansate de condiția lor ambiguă, ce trece în prim plan. Faptul că Musil este preocupat de personajul fără identitate asumă o anumită epistemă: omul interior se dizolvă, dar identitatea este încă problematizată, ceea ce face ca însăși această preocupare să fie falimentată de către Robert Musil în personajul fără identitate, prin anularea acesteia, prin suspendarea istoriei tatălui, înghițite de război, prin aceea a identității puse în criză de lipsa patronimului. Dacă așteptarea nu presupune un orizont sau un conținut, ea este legată de o întregă istorie. Nu mai există cei doi poli, prezent și viitor, care lasă un spațiu deschis al intervalului tensionant în care eul așteaptă. Acest interval este o formă de identitate falimentară și falimentată de către autorii crepusculari.

---

²⁰ Giorgio Agamben, *Timpul care rămâne*, p. 70.

Capitolul al cincilea, *Kafkianul. Politicile așteptării*, asumă politicile mesianice ale situației juridice ambigue a personajelor din romanele *Procesul* și *Castelul*, unde Kafka a sculptat așteptarea și târăgănarea la nivelul unui tablou. Sculptura temporală, așteptarea și amânarea la Kafka sunt dispozitive folosite în sfera acțiunii politice, „mijloace pure” care expun un prag, o fisură, „medialitatea” ca atare a gestului. Ele trimit, prin ceea ce expun, acolo unde nu este decât un dialog, un fapt secundar, spre o realitate camuflată: aceea a *anomos*-ului, situația socio-profesională a arpentorului, nici înăuntrul, nici în afara legii, la marginea castelului și totuși în satul care aparține de castel; aceea a crizei granițelor și hotarelor din *Castelul* și a felului cum operează ele. Timpul la Kafka expune problema mesianică a urgenței și, simultan, a întârzierii și a amânării. Aici, așteptarea nu mai este doar un câmp de mize sau scopuri într-un orizont de timp, ci expune direct temeiul sau motorul care o alimentează: funcția mesianică a urgenței. Aparatul administrativ al castelului îl ținut în așteptare pe cel care a pus în criză granițele și teritoriul, de aici hotărârea arpentorului de a-și face dreptate. Faptul că dreptatea lui nu poate să aștepte înseamnă, încă o dată, că urgența presează. A înceta să aștepti dreptatea care i s-a refuzat lui K. înseamnă a participa la continuitatea istoriei crimelor și camuflajelor.

În capitolul al șaselea, *Comunitate, timp și condiție mesianică în romanele lui Heinrich Böll*, prin amânarea împlinirii istoriei tatălui și suspendarea timpului exemplar al acesteia, Robert Fählmel fiul se instalează într-o condiție ambiguă în raport cu aceasta. Așteptând și suspendând un timp cronologic coerent și identitar al trecutului, fiul intră în dispozitivul mesianic al unui alt timp, al eonului care face posibilă fisura, expunerea mizeriei, „cămașa pătată” a tatălui. Dinamitând edificiile Germaniei naziste, el sparge acest mamut solid, deschizând calea discursului către o altă istorie: aceea a comunității „mielului” celor exilați, în raport cu comunitatea „bivolului”, conectată nu doar cu cea a nazismului, ci și cu aceea a capitalismului prosper; aceea a solidarității sociale în raport cu cea familială, destinală sau individuală. Suspendarea, amânarea istoriei tatălui și urgența deciziei a făcut posibilă această interogare a marii narațiuni a Istoriei și a expunerii acestei avansări, în decalaj continuu față de istoria „mieilor”, cei exilați din acest seif al marilor efecte. În *Opiniile unui clovn*, timpul de douăzeci și patru de ore în apartamentul propriu, în orașul natal, vizitat de către Hans Schnier de câteva ori pe an, este o politică a așteptării: el este timpul în care clovnul intră în starea de exil, în spațiul dominat de figura tatălui și a familiei - orașul Bonn și apartamentul oferit cadou de către bunicul său; este un timp al așteptării iubirii pierdute, în care pantomima și viața în așteptare se suprapun, dar și un timp imaginar, al

memoriei, al derulării momentelor din viața de clovn, din viața de bărbat îndrăgostit și din aceea de amant comun.

Avansând o primă ipoteză de fond a cercetării, așteptarea și funcția mesianică în romanele crepusculare ale secolului XX, contemporane celor două conflagrații mondiale, sunt structuri mesianice ale „excepției” care expun urgența, amânarea, întârzierea și condiția ambiguă a personajelor, dar și „centrul pierdut”²¹ sau forța centrifugă a identităților. Aceste operări au loc într-un timp și un loc anume: seara târziu, când arpentorul din *Castelul* intră în satul înzăpezit, în momentul acostării în portul Brundisium și în ultimele optsprezece ore de viață ale poetului latin din romanul *Moartea lui Virgiliu*, în orașul natal care precipită faza decăderii profesionale a clovnului lui Heinrich Böll, în agonia imperiului „kakanian” din saloanele Diotimei. Timpul mesianic operează în timpul cotidian, pe care îl presează, precipitând declinul. El este o tăietură în dispozitivul legal, așa cum apare în romanele kafkiene, din perspectiva lui Giorgio Agamben. Dar el este și o suspendare sau o „recapitulare” benjaminiană a trecutului ca imagine-tablou sau ca montaj al istoriei umanității. Trecutul nu este încheiat, ci „iluminat” și expus în prezentul de față, în sens operativ și funcțional. Acest timp suspendă și pune în criză istoria ca linie dinspre trecut spre viitor, fiind un timp al oboselii și al crepusculului, dar și al venirii. Timpul suspendării istoriei glorioase, a monumentului, a operei, a vârvei „kakaniene” și a mersului somnambulic înainte precipită declinul. În această condiție de excepție, personajele ajung într-un impas și iau calea unei forme de exil, reflectat prin nomadismul clovnului din romanul lui Böll, al arpentorului din *Castelul* sau al funcționarului de bancă din *Procesul*. Împrăștierea unității și a centrului devine paradigmă a epocii. Astfel, așteptarea mesianică este specifică fazei de descompunere a imaginilor și a reprezentărilor unei lumi care dezvoltă ca mecanism de homeostazie un patos reflexiv al așteptării pe un prag. Pragul operează demantelarea unui trecut istoric identitar, unde identitatea fărâmițată este trăită dramatic. Această condiție-prag aduce în prezentul mesianic posibilitatea: aceea a trecutului ca experiență nouă, aceea a venirii ca deschidere a timpului însuși. Condiția personajelor este ambiguă, cultura centralității se epuizează, existențele individuale devin retrograde în raport cu problemele politice sau economice. Ceea ce se trăiește este similar cu tensiunea unui pescar deznădăjduit „care își afundă plasele într-un râu fără pește”²², gravitând în jurul lui „nu încă”. Aceste forme se declină într-o așteptare tensionată. Dar timpul de așteptare este și o oboseală sau o lentoare

---

²¹ Cf. Corina Ciocârlie, *În căutarea centrului pierdut*, București, Editura Art, 2011.

²² Robert Musil, *Omul fără însușiri*, traducere de Mircea Ivănescu, Iași, Polirom, 2008, p. 354.

necesară, în care a fi suspendat înseamnă a asuma condiția derizoriului, a deschiderii, dar și a frivolității. Este condiția vieții în rătăcire, efemeritate și suspensie. Un tip de meditație asupra sfârșitului este reflectată de către Robert Musil prin neliniștea tranziției epocii: „[...] epoca prezentă era o epocă de așteptare nerăbdătoare, turbulentă și nefericită, însă acel mesia în care sperau și pe care-l așteptau nu era încă întrevăzut”²³. O „epocă de așteptare” conține condiția enunțată de poetul latin Virgiliu, personajul din poemul în proză al lui Hermann Broch: „Noi, August, stăm între două timpuri, spune-i așteptare, nu gol”²⁴. Tensiunea mesianică în crepusculul unei epoci, pe fondul dezintegrării orizonturilor clare, dublată de sentimentul că încă nu se întrevede nimic esențial de făcut, că cei prezenți sunt abandonați pe un prag, este o axiomă a așteptării personajelor romanului crepuscular. Timpul mesianic al așteptării este o „rămășiță” în care omul de la țară din fața porții legii mai are atât timp, înainte de moarte, cât să provoace, prin chiar excepția în care se află de o viață, închiderea porții legii. În acest timp „prescurtat” din timpul cotidian, în acest „*kairos* surprins”²⁵, poarta este închisă. Acest timp este simultan însoțit de o intensificare și de un sentiment dramatic, dar și de frivolitate și de mască. A ajunge în starea de suspensie, asemenea personajului Ulrich din romanul lui Robert Musil, înseamnă a nu mai face deosebirea dintre realitate și simulacru. A oscila și a atârna la mijloc. Pe de altă parte, a nu avea încă nimic esențial de făcut este percepția gravă a timpului. Nimic de făcut este greutatea, inerția, dar și farsa sub care se instalează personajele lui Beckett. Șovăiala, târăgănarea și „ezitarea înaintea nașterii” în opera kafkiană sunt gesturile ce dau la iveală cea mai prolifică viață trăită în așteptare, dar și jocul unei vieți duble. Masca pasivității și a așteptării este amuzament, joc, dar și teamă, oboseală sau premoniție gravă.

Funcția mesianică a urgenței, a crepusculului, a excepției și a exilului personajelor crepusculare operează, într-un târziu, sub presiunea timpului mesianic, „aici și acum”. Acest prezent mesianic apasă timpul cronologic cotidian și precipită declinul. Dar, în *Moartea lui Virgiliu*, așteptarea este o experiență spectrală, o politică pe fondul unei deschideri a posibilității. Această experiență conține un apel, o exigență care solicită un răspuns din partea generațiilor așteptate. Dacă spectralul aparține viitorului, prin ceea ce spectrul face posibil ca trimitere spre ceva ce urmează să vină, este specific spectrului să revină, deci el vine din trecut. El este o structură mesianică diferită de temporalitatea cronologică, ca axă dinspre trecut spre viitor. Spectrul se anunță, așa cum se face anunțat prin semnele cu care încep și se

---

²³ *Ibidem*, p. 520.

²⁴ Hermann Broch, *Moartea lui Virgiliu*, traducere, prefață și note de Ion Roman, București, Editura Univers, 1975, p. 376.

²⁵ Giorgio Agamben, *Timpul care rămâne*, p. 71.

continuă romanele lui Broch, *Moartea lui Virgiliu* sau *Somnambulii*, dar ține de natura lui să nu apară într-o „liniștitoare ordine de prezenturi”²⁶.

În romanul crepuscular, așteptarea și funcția mesianică operează o serie de efecte: suspendarea istoriei private, a operei și a legii patriarhale, în *Omul fără însușiri*, a monumentului și a legii tatălui, în *Partida de biliard de la ora nouă și jumătate*, dezactivarea legii normative de către legea iubirii la clovnul din *Opiniile unui clovn*, punerea în criză a suveranității și a identității auctoriale a poetului latin, prin evenimentul întâlnirii cu Celălalt, în *Moartea lui Virgiliu*, amânarea, criza granițelor și a pragurilor, în *Procesul* și în *Castelul*. Condiția mesianică a personajelor operează o falie între istorie, ca monument și tradiție, și post-istorie, ca sfârșit al ei. Nu personajele determină amânarea, suspendarea sau dezactivarea legii și a istoriei, ci condiția lor, situația lor mesianică de excepție operează prin aceste personaje posibilitatea acestor strategii cu efecte puternice. Fiindcă Istoria tinde să se împlinească în fiecare moment în Operă sau în monument, într-o Lege sau într-un mare discurs augúst, autorii romanului crepuscular vorbesc despre aceste valori care intră în crepuscul.

Câteva interogații orientează cercetarea în ansamblu: prin ce teorii, tehnici și operații se poate configura așteptarea ca gest și politică, urgența, imperativul, evenimentul și funcția mesianică în romanul crepuscular? Ce avataruri ale timpului mesianic redau așteptarea și modalitatea prin care se densifică tensiunea așteptării în textul ficțional? Care sunt modalitățile de operare ale timpului mesianic și sculptura temporală în realitatea ficțională? Prin ce gesturi, ticuri și posturi operează suspendarea și cum intervine întreruperea istoriei, operei, identității în roman? Cum operează funcția mesianică și „starea de excepție” în personajele crepusculare?

Iată câteva asumptions teoretice și probleme practice care vor ghida cercetarea.

---

²⁶ Jacques Derrida, *Spectrele lui Marx*, p. 79.